

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2019.55.121-130>

УДК 7203(2)

Яценко О. Ф.,

кандидат технічних наук, доцент

Київського національного університету будівництва та архітектури

Yaschenko_af@ukr.net, [orcid.org / 0000-0002-0678-3419](https://orcid.org/0000-0002-0678-3419)

ХРАМ ПРИ ДОРОЗІ

Анотація: розглядається історія будівництва Успенського собору у м. Золотоноша, який почали будувати у першій декаді ХХ ст. Описується доля собору у повоєнні роки та часи войовничого атеїзму. Представлені стилістичні та конструктивні особливості.

Ключові слова: м. Золотоноша, Успенський собор, православний храм, войовничий атеїзм, вівтар, російсько-візантійський стиль, купол, баня, арочно-стійкова система, апсида.

Увагу кожного, хто проїздить центральною вулицею Золотоноші, привертає величний кам'яний храм, розташований при самій дорозі. Ця архітектурна споруда, збудована на початку 20-го століття, є самою видатною архітектурною пам'яткою міста. Два роки тому храм відсвяткував своє століття. Хоча вік цього храму порівняно невеликий, історія церкви є набагато давнішою.

Рис.1.Центральна вулиця м. Золотоноша, 1905 рік.

Історія храму почалася ще в далекому 1745 році. Тоді на місці, де височить сьогоднішня цегляна споруда, за настоятеля Василя Петрашевича козаком з

містечка Домонтове був збудований дерев'яний храм Успіня Пресвятої Богородиці, який на думку дослідників, було зведено на місці ще давнішого, ще в перші роки XVII ст.

В 1616 році Золотоноша була уже містом, а в 1625 році в ній створена козацька сотня Черкаського полку. Як відомо, козаки були глибоко віруючими людьми. З усього сказаного випливає, що місто не могло існувати без Божого храму. Успенський собор розміщений в історичній частині міста на достатній віддалі від колишніх земляних валів, щоб не бути зруйнованим ядрами ворожої артилерії. Тому можна допустити, що дійсно будова 1745 року виникла на місці давнішого храму.

1845 року було збудовано новий трипрестольний собор з престолами в честь Успіня Божої Матері, в ім'я Апостолів Петра та Павла і третій – в ім'я святих мучениць Віри, Надії, Любові та матері їхньої Софії. Свято-Успенська і Микольська церкви мали по одній хаті, де проживали дячки та навчали хлопчиків грамоті.

8 травня 1907 року “від незначної причини серед білого дня знищено дощенту новий дерев'яний храм “ (газета “ Золотоношский голос”-12.05.1910).

Старожили розповідали, що отець Симеон запер церкву і відправився в Красногірський монастир, забувши погасити свічку, а та спричинила пожежу.

Настоятель храму протоієрей Симеон Андрієвський займав активну громадянську позицію. Він був членом Державної думи Росії.

Саме ним того ж року розпочалось будівництво нового, уже цегляного храму, яке тривало три роки.

Рис.2. Новий цегляний храм Успенського собору.

Лиха доля в часи войовничого атеїзму не оминула жодну церкву Золотоноші. Встояла лише Свято-Успенська. Але й її більшовицькі нехристи пробували знищити. У 30-х роках комуністи роздмухали антирелігійну пожежу. Поряд з шаленою пропагандою радянська влада все більше вдавалась до терору проти церкви та вірян. Під приводом організації допомоги голодуючим у 1921 році державою проведено масштабне вилучення церковних цінностей на території всієї України. При закритті храмів на території повіту уцілілі церковні речі звозились до Золотоніського окружного музею, який постійно реорганізовувався, міняв місця прописки. В описі майна музею, зазначеному в акті інвентаризації (жовтень 1925 року) уповноваженим Всеукраїнського археологічного комітету О.М. Олександровим в розділі речей церковного відділу числились чудотворні ікони Божої Матері Красногірського монастиря Дубенська та Корецька “старого письма”, 106 інших ікон, 53 одиниці церковного шитва, одна риза, двоє епитрахимів, дві дароносиці, вісім хрестів, шість чаш (три цинкові, а три золочених не було) Євангеліє двопудове, Євангеліє в шкіряних оздобах – чотири, Євангеліє в металевих оздобах – десять. Всі вони знаходились в старому приміщенні музею (вул.Енгельса,8) в пристосованій кладові в коридорі. Цілком очевидно, що серед цих речей були і речі Успенського храму. Найчорнішого 1937 року було зібрано списки громадян міста з підписами про закриття собору. Храм закрито і зруйновано руками комсомольців. Знято бані – і негода руйнувала мури. Святиню перетворено на склад солі. Сіль була мокра і волога, просякла через долішню частину церковного муру.

Захопивши радянську Україну, фашисти дозволили відродити православну церкву, яка протягом 20 років правління комуністичного режиму зазнала надзвичайно тяжких втрат. Надаючи їй певні можливості для існування, загарбники вважали (і на перших порах небезпідставно) що це сприятиме зменшенню опозиційних настроїв українців щодо окупантів. Їх увага до “церковного питання ” пояснювалась бажанням використати місцеві релігійні об’єднання для зміцнення позицій німецької адміністрації та підриву лояльності населення до радянського ладу. Атеїстична доба якимось дивом не змогла стерти цей Дім Божий, але все ж комусь стало потрібно, щоб храм цей втратив свої глави. І тому наприкінці 1930-х років, вигнавши з собору віруючих, атеїстична влада спотворила споруду, позбавивши її куполів.

Крім того окупанти уміло користувались в своїх інтересах відсутністю єдності в українському православ’ї з тим, щоб не допустити створення ніяких загальноукраїнських церковних структур.

У роки німецької окупації будівлю церкви було відремонтовано, а 5 січня 1942 року відновились богослужіння.

Піднесення релігійних почуттів громадян, значна роль церкви в мобілізації духовних сил народу змусили Й. Сталіна та радянське керівництво в деякій мірі переглянути попередню політику. 4 вересня 1943 року на нараді за участі Л. Берії та Г. Карпова було ухвалено рішення про лібералізацію політики щодо церкви. Уже 8 вересня 1943 року помісний собор відновив Патріаршество, обравши предстоятелем митрополита Сергія. До 1 липня 1945 року в Україні нараховувалось 6133 православних храмів, 15 чоловічих та 27 жіночих монастирів, 14 єпископів, 4363 священників, 422 дияконів, 1,2 млн православних мирян. На протязі 1941-1945 років на Золотоніщині було відкрито 18 церков.

Після війни Свято-Успенський собор залишився діючим. Але весь час був під пильним наглядом правоохоронних та ідеологічних органів.

Рис. 3. Вигляд на головний фасад собору.

Рис.4. Табличка собору.

Кінець 50-х-початок 60-х років відзначається новим витком жорстокого наступу радянської пропаганди на релігію і православ'я зокрема. Державою велась подальша непримиренна боротьба з будь-якими проявами впливу релігії на суспільне життя.

У 1997 році відтворено дзвіницю Успенського собору, прикрашену мозаїчною іконою «Спас нерукотворний»

Тільки через 100 років від своєї побудови завершено зовнішнє оздоблення Божого храму. На його стінах у 2008 році з'явилися прекрасні ікони.

Державою велась подальша непримиренна боротьба з будь-якими проявами впливу релігії на суспільне життя.

Рис.5. Успенський собор, вигляд з головної вулиці.

Стиль будови, як його визначають архітектори, еkleктичний цегляний з домінуванням російсько-візантійського стилю - це чітко видно у ярусах дзвіниці, формі куполів, окресленні вікон і рішенні входу.

Хрестово-купольний тип храму з конструктивною аочно-стійковою системою в основі будови. Підпружні арки, що спираються на зовнішні стіни з виступаючими пілястрами, служать основою для циліндричних склепінь, що становлять хрест з кутовими осередками. Головний світловий барабан стоїть на центральних підпружних арках, які ділять в плані склепінчасту систему покриття на модулі.

Основними внутрішніми елементами жорсткості є центральні частини стін, аркові перемички, перекриття хорів, об'єднані в діафрагми, а також просторові кутові осередки. Зовнішні елементи жорсткості - це апсиди і притвор.

Храм належить до безстовпних типів споруд, простір храму зі значним прогоном перекритий склепіннями, які покояться на двох парах пересічних плоских арок. Вони плавно перетікають з опор, вбудованих в зовнішні стіни, і виступають в простір храму у вигляді пілястрів. На квадраті, утвореному перетином арок, влаштовується світловий барабан.

План храму походить від синодального XIX ст. у вигляді модифікованого латинського хреста з додаванням бічних рамен и апсидної частини вівтаря у формі екседр з завершенням півциркульними куполами і з розширенням об'єму частин притвору, завершених напівкуполами. Основні куполи- цибулястої форми. Спостерігається об'єднання різновисоких об'ємів в активний силует.

Основний купол храму-це просторова несуча конструкція покриття, за формою близька до півсфери. Купольна конструкція дозволяє перекривати значний простір без додаткових проміжних опор. У храмі цегляні куполи

викладені по опалубці, що спирається на кружала і стіни на знижені по відношенню до них підпружні арки.

Рис.6. Монтаж центрального куполу храму.

Рис.7. Барбан над головним входом.

Глава в храмі була з декоративним покриттям, яке розташовувалось над куполом і влаштовувалось на світловому барабані. Бокові главки і барабан були декоративні (глухі). Бокові глави храму великі за розміром і повторюють форму основної бані. Малі бані такої форми у візантійській архітектурі називаються конхами.

Рис.8. Вигляд храму зсередини.

Внутрішній об'єм храму традиційно не поділяється пілонами або хрестовими склепіннями, утворюючи таким чином єдиний церковний зал, що створює відчуття простору і здатний у деяких храмах вміщувати декілька тисяч чоловік.

Сьогодні стіни храму все ще несуть на собі сліди від недавнього варварства, але, попри це, внутрішній вигляд собору заворожує кожного своїм оздобленням і убранством. Окрім головного – Успенського – храм має ще й бокові вівтарі: правий в ім'я Пресвятої Трійці, і лівий – на честь святителя Миколая.

Від невеликого кладовища, розташованого за вівтарною стіною собору, сьогодні залишилася лише могила одного з настоятелів. А в пам'ять усіх, хто знайшов тут вічний спокій, кілька років тому на місці зруйнованого цвинтаря було поставлено хрест.

Рис. 9. Сучасний вигляд Успенського собору.

Свято-Успенський собор, не дивлячись на всі сучасні віяння, залишається і надалі головним осередком духовності Золотоноші. Недільні служби збирають велику кількість вірян. Серед них багато молодих людей, що істино вірять в добро і милосердя Господа нашого. Їх непідробна віра викликає повагу та впевненість в завтрашньому дні України, адже ті, що вірять в Бога вірять у краще. Віра в Бога – це могутня сила, вона дає надійну опору в житті, допомагає звернути кожен свій крок на землі з заповідями Ісуса Христа.

Список використаних джерел

1. Р. В. Маньковська. Золотоноша // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наук. думка, 2005. — Т. 3 : Е — Й. — С. 381. — ISBN 966-00-0610-1.
2. В. В. Остроглазова, А. В. Ситник, І. В. Телятник. Золотоноша // [2] Енциклопедія сучасної України: у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. — К., 2003 – 2016. — ISBN 944-02-3354-X.

3. Енциклопедія українознавства: Словникова частина : [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. — Париж; Нью-Йорк : Молоде життя; Львів; Київ: Глобус, 1955 — 2003.
4. Історія міст і сіл Української РСР. — Київ: Головна редакція УРЕ АН УРСР.
5. Золотоноша у сестринських Вікіпроєктах П: Портал «Черкащина»CMNS: Золотоноша у Вікісховищі?
6. Історія Православної церкви в Україні.: Збірка наукових праць. Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України. — Київ: Четверта хвиля, 1997. — 297 с.
7. Івашко Ю.В. Досвід комплексного вивчення архітектури дерев'яних церков Київщини на протязі їх формування (IX- XVIII ст.): Дис. канд. архітектури: 18.00.01 / Івашко Юлія Вадимівна / Київський держ. технічний ун-т будівництва і архітектури. — К., 1997. — 238 с.
8. Івашко Ю. В. Стиль бароко в архітектурі українських церков // Людина і світ. — 1997. — № 11/12. — С. 52 - 56.
9. Ігнатенко М. М. Розвиток історичного краєзнавства на Чернігівщині у другій половині ХХ ст.: Автореф. дис. канд. іст. наук: 0.700.01 / М. М. Ігнатенко; Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Харків, 2004. — 20 с.
10. Ігнаткін І. О. Архітектура // Історія українського мистецтва: В 6 т. — К.: Гол.ред. УРЕ, 1969. — Т. 4. — Кн. 1. — С. 13 - 53.
11. Ковальський Б.П. Етнополітичний контекст української історії. Формування та розвитку історико-етнографічних регіонів України: Модуль І. Лекція І.
12. Коломиєць М. Про національні і регіональні особливості архітектури України // АСУ. — К., 1994. — Вип. 1. — С. 209 - 215.
13. Криворучко Ю. І. Проблеми розвитку церковної архітектури України // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. — Вип. 1.— 1997. — С. 168
14. Малаков Д.В. По історичних містах Київської Русі. — К., Мистецтво, 1990. — С. 164 – 165.
15. Популярная художественная энциклопедия. / Под ред. Полевого В. М. — М.: Издательство "Советская энциклопедия", 1986.
16. Прибега Л. В. Реставрація пам'яток народного зодчества. — СИА, 1984. — № 6. — С. 27 - 28.
17. Прибега Л. В. Храми України: альбом . — К.: Мистецтво, 2004. — 295 с.
18. Тимофієнко В. І. Енциклопедія архітектурної спадщини України: Тематичний словник. — К., 1995. — 365 с.
19. Яковенко Н. М. Нарис історії України з найдавніших часів до кін. ХVІІІ ст. — К., 1997.

Referenses

1. R. V. Mankovskaya. Zolotonosha // Encyclopedia of History of Ukraine: 10 t. / Redkol. A. Smoly (head) and others.; Institute of History of Ukraine of the National Academy of

- Sciences of Ukraine. - K.: Science. thought, 2005. - Vol. 3: E-Y. - p. 381. - ISBN 966-00-0610-1.
2. V. Ostroglazova, A. V. Sitnik, I. V. Telyatnik. Zolotonosha // [2] Encyclopedia of modern Ukraine: 30 tons / ed. count I. M. Dzyuba [and others]; National Academy of Sciences of Ukraine, NTSh, Coordination Office of the Encyclopedia of Modern Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. - K., 2003-2016. - ISBN 944-02-3354-X.
 3. Encyclopedia of Ukrainian Studies: Dictionary part: [in 11 vols] / Scientific society named after Shevchenko; Goal. edit Prof. Dr. Volodymyr Kubiyovych. - Paris; New York: Young Life; Lviv; Kyiv: Globus, 1955-2003.
 4. History of the city and villages of the Ukrainian SSR. - Kyiv: Editorial board of the URE Academy of Sciences of the Ukrainian SSR.
 5. Zolotonosha in nursing Wikiproject P: Portal "Cherkassy Region" CMNS: Zolotonosha in the Warehouse?
 6. History of the Orthodox Church in Ukraine: Collection of scientific works. Department of Religious Studies, Institute of Philosophy, NAS of Ukraine. - Kyiv: The Fourth Wave, 1997. - 297s.
 7. Ivashko Yu.V. Experience of complex study of architecture of wooden churches of Kyiv region during their formation (IX-XVIII centuries): Dis. Cand. of architecture: 18.00.01 / Ivashko Yulia Vadimivna / Kyiv state. technical university of construction and architecture. - K., 1997. - 238 c.
 8. Ivashko Yu. V. Baroque style in the architecture of Ukrainian churches // Man and the world. - 1997. - No. 11/12. - P.52 - 56.
 9. Ignatenko MM Development of historical local lore in Chernihiv in the second half of the twentieth century. diss. Cand. ist. Sciences: 0.700.01 / M.M. Ignatenko; Kharkov Nat. them. VN Karazin. - Kharkiv, 2004. - 20 p.
 10. Ignatkin IO Architecture // History of Ukrainian Art: In 6 vols. - K.: Chief. URE, 1969. - Vol. 4. - Book. 1. - P. 13 - 53.
 11. Kovalsky B.P. Ethno-political context of Ukrainian history. Formation and development of historical and ethnographic regions of Ukraine: Module I. Lecture I.
 12. Kolomiets M. About national and regional features of architecture Ukraine // ACS. - K., 1994. - Vip. 1. - P.209 - 215.
 13. Kryvoruchko YI Problems of development of church architecture of Ukraine // Modern problems of architecture and town planning. - No. 1. - 1997. - P. 168
 14. Malakov DV On the historical cities of Kievan Rus. - K., Art, 1990. - P. 164 - 165
 15. Popular Art Encyclopedia. / Ed. Field - M. : Publishing House "Soviet Encyclopedia", 1986.
 16. Pribega LV Restoration of monuments of folk architecture. - SIA, 1984. - № 6. - P. 27 - 28.
 17. Pryviga LV Temples of Ukraine: album. - K.: Art, 2004. - 295 p.
 18. Timofienko VI The Encyclopedia of the Architectural Heritage of Ukraine: Thematic Dictionary. - K., 1995. - 365 p.

19. Yakovenko NM Essay on the history of Ukraine from ancient times to the end. 18th c. - К., 1997.

Аннотация

К.т.н., доцент Ященко О. Ф., Киевский национальный университет строительства и архитектуры.

Храм при дороге.

В статье рассматривается история строительства Успенского собора в г. Золотоноша, который начали строить в первой декаде XX в. Описывается судьба собора в послевоенные годы и времена воинствующего атеизма. Представленные стилистические и конструктивные особенности. Ключевые слова: г. Золотоноша, Успенский собор, православный храм, воинствующий атеизм, алтарь, русско-византийский стиль, купол, баня, арочно-стоечная система, апсида.

Annotation

PhD architecture, associate professor Yaschenko O. F., Kiev National University of Construction and Architecture.

Temple on the road.

The article deals with the history of the building of the Assumption Cathedral in Zolotonosha, which began to be built in the first decade of the twentieth century. The Cathedral is the most prominent architectural monument of the city. The Assumption Cathedral is located in the historic part of the city at a sufficient distance from the former earthen ramparts, so as not to be destroyed by the kernels of enemy artillery. Therefore, we can assume that the structure of 1745 actually arose on the site of a more ancient temple. Describes the fate of the cathedral in the postwar years and times of militant atheism. A lot of fate in the times of warlike atheism did not pass any church Zolotonosha. Only the Holy Assumption resisted. But even her Bolshevik non-Christians tried to destroy. After capturing Soviet Ukraine, the Nazis allowed the Orthodox Church to be restored, which, during the 20 years of communist rule, suffered extremely heavy losses. The state carried out a further irreconcilable struggle with any manifestations of the influence of religion on public life. Presented are stylistic and constructive features of the cathedral. The style of the building, as defined by architects, is an eclectic brick with the domination of the Russian-Byzantine style - it is clearly visible in the tiers of the bell tower, the shape of the domes, the outline of the windows and the decision of the entrance. The temple belongs to impassable types of buildings, the temple space with a large run is covered with vaults, which rest on two pairs of ordinary flat arches. They smoothly flow from the piers, built into the outer walls, and stand in the space of the temple in the form of pilasters. On a square formed by a cross section of arches, a light drum is arranged. The internal volume of the temple is traditionally not shared by pylons or cross vaults, thus forming a single church room that creates a sense of space and can accommodate several thousand people in some churches.

Key words: Zolotonosha, Uspensky cathedral, Orthodox church, militant atheism, altar, Russian-Byzantine style, dome, bath, arched-and-stable system, apse.